

Indeks ranjivosti na dezinformacije na Kosovu

Indeks
ranjivosti na
dezinformacije
na Kosovu

INDEKS RANJIVOSTI NA DEZINFORMACIJE NA KOSOVU

AUTOR:

Dr. Albana Rexha

Viši politički analitičar, Democracy Plus

METODOLOŠKI KONSULTANT:

Morgan Wack, PhD Candidate

Univerzitet u Vašingtonu

Posetite našu Internet stranicu
www.dplus.org

Saznajte više o našim najnovijim publikacijama,
vestima, infografika

Find us on Facebook
[@democracyplus](https://www.facebook.com/democracyplus)

Find us on LinkedIn
[@democracy-plus](https://www.linkedin.com/company/democracy-plus)

Find us on Twitter
[@democracy_plus](https://twitter.com/democracy_plus)

Find us on Youtube
[@DemocracyPlus](https://www.youtube.com/DemocracyPlus)

Naše kancelarije:

Ulica Bajram Kelmendi, br.92, 5. sprat
Priština, 10000
Kosovo

+383 (0) 38 749 288
info@dplus-ks.org

Ovaj izveštaj je objavljen od strane Demokratija plus (D+) u okviru projekta „Indeks ranjivosti na dezinformacije na Kosovu“, koji podržava Nacionalni demokratski institut – NDI i Američka agencija za međunarodni razvoj – USAID. Sadržaj ovog izveštaja pripada Demokratiji plus i ne odražava nužno stav NDI i USAID.

Sažetak

06

Nalazi u oblasti
medijskog okruženja:

08

Nalazi u oblasti
političkog pejzaža:

09

Nalazi u oblasti
percepcija javnosti:

10

Implikacije za
promene na nivou
praktične politike

11

Izazovi integriteta
informacija na
Kosovu

18

PRILOG I

Ključni pojmovi

22

PRILOG II

Metodologija –
sveobuhvatni izvori
informacija

23

PRILOG III

Spisak kodova

30

PRILOG IV

Spisak razgovora sa
stručnjacima⁴

40

⁴ Spisak intervjua sa stručnjacima

“Rešavanje problema dezinformacija neće izlečiti naše demokratije svih rana niti popuniti svaki procep u temeljima našeg sveta, ali može pomoći da se ublaže podele i omogućiti nam da ponovo izgradimo poverenje i solidarnost, nužne kako bi naša demokratija bila još jača.”

— Bivši predsednik SAD, Barak Obama
21. april 2022.

Sažetak

Dezinformacije predstavljaju veliku pretnju po demokratiju i nacionalnu bezbednost na Kosovu. Strani zločudni uticaj, nedostatak medijske pismenosti i polarizacija političkih dešavanja i izbora slabe pristup građana informacijama, podrivajući njihovu sposobnost da donose odluke zasnovane na informacijama. Brzo širenje dezinformacija/netačnih informacija, može poslužiti kao okidač za nasilje i povećati tenzije sa Srbijom.

U cilju boljeg razumevanja pretnji po integritet informacija na Kosovu, Demokratija Plus je osmislila ovaj Indeks ranjivosti na dezinformacije na Kosovu (u daljem tekstu Indeks) od decembra 2021. do novembra 2022. godine. Indeks procenjuje ranjivost Kosova na informacijske poremećaje na merljivoj skali. Indeks pruža opštu procenu trenutnog stanja

i mapira druge uključene ključne aktore, istovremeno pružajući sveobuhvatnu polaznu ocenu nivoa ranjivosti.

Cilj Indeksa je da u dubini razume aktuelnu dinamiku u medijskom informativnom prostoru na Kosovu i stavove građana Kosova, kada je reč o informacijskim poremećajima i zločudnom stranom uticaju.

Pored toga, ovaj Indeks ima za cilj da pruži sveobuhvatan pregled mera koje institucije odlučivanja moraju preduzeti kako bi ublažile pretnje po informaciono okruženje na Kosovu.

Indeks procenjuje tri glavne oblasti: 1. Medijsko okruženje, 2. Politički pejzaž i 3. Percepcije javnosti. Ove ključne oblasti su ocenjene iz ugla stranog zločudnog uticaja na Kosovu. Iste su odabrane u nameri da preispitaju trenutnu situaciju i

mapiraju druge važne faktore. U narednim godinama, Indeks će biti proširen tako da uključi i druge oblasti koje su ili mogu biti podložne dezinformacijama.

Kvantitativni prikaz ranjivosti u svakoj oblasti daje sveobuhvatnu perspektivu nivoa ranjivosti svake oblasti i omogućava njihovu međusobnu uporedbu. Korišćeno je sedam sveobuhvatnih izvora informacija (vidi Prilog II). Svi izvori su prilagođeni tako da se uklope u skalu od 0-100, a što je ocena bliža 100, to je ranjivost veća. Korišćenjem R softvera, svaka promenjiva je prilagođena tako da zbirna vrednost odgovara skali od ukupno 100. Oblasti potpadaju u tri kategorije: Manje ranjivo (0-33.3), Ranjivo (33.4-66.6) i Više ranjivo (66.7-100).

Indeks otkriva da su medijsko okruženje i politički pejzaž na Kosovu podložniji dezinformacijama i stranom zloćudnom uticaju nego oblast percepcije javnosti:

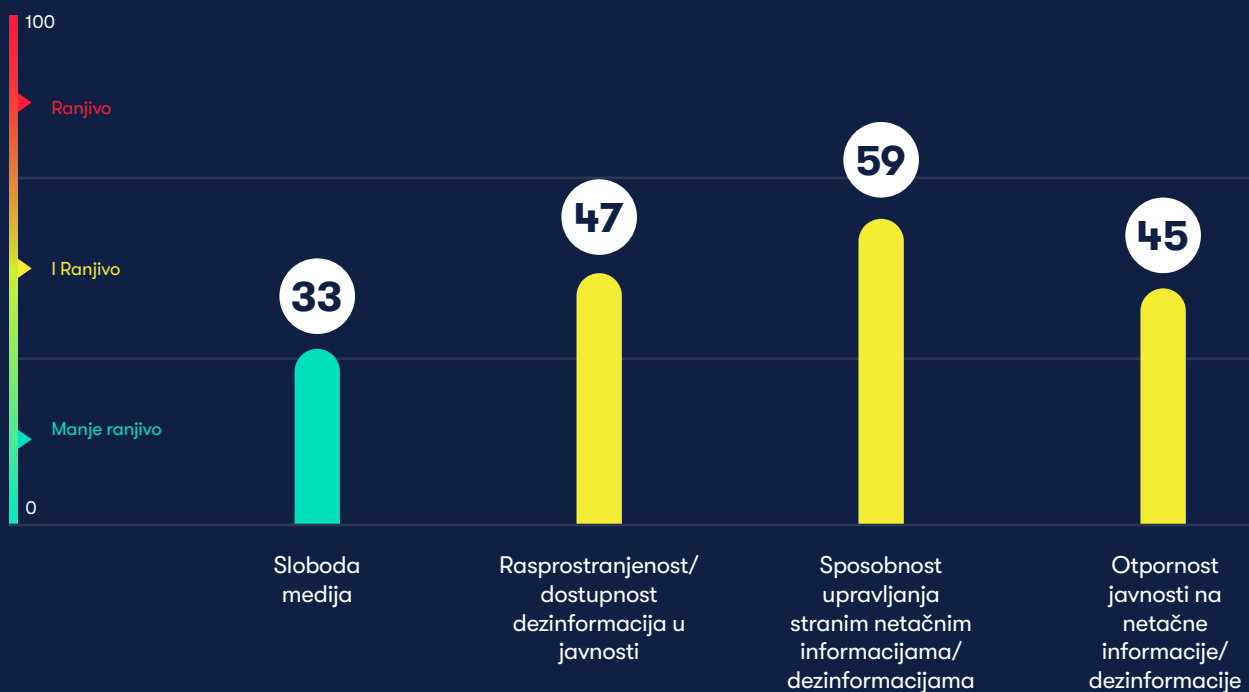

1 Nalazi u oblasti medijskog okruženja:

Indeks otkriva da je medijsko okruženje ranjivo na dezinformacije i strani zloćudni uticaj, ocenom od 46/100, što znači da je najranjiviji među tri oblasti Indeksa.

Ukupna Ocena:

46
/100

Izazovi uključuju sposobnost institucija da upravljaju dezinformacijama, uključujući medije i ulogu Fejsbuka, i otpornost javnosti na netačne informacije i dezinformacije. Sposobnost institucija, posebno medija, da upravljaju pretnjom od dezinformacija je ranjiva. Slično tome, delotvornost

Fejsbuka da drži dezinformacije pod kontrolom, do nedavno se smatrala slabom/nepostojećom, uglavnom zbog nedostatka partnera za proveru činjenica na Kosovu. Dezinformacije se smatraju ozbiljnijom pretnjom u digitalnom prostoru u poređenju sa tradicionalnim medijima, uključujući javne i

privatne televizijske kanale. Obrazovni sistem ne priprema građane Kosova da identifikuju informacijske poremećaje, što doprinosi slaboj otpornosti javnosti na netačne informacije/dezinformacije. Gledano u celosti, otpornost javnosti je mala i slaba, dok građani ne proveravaju činjenice.

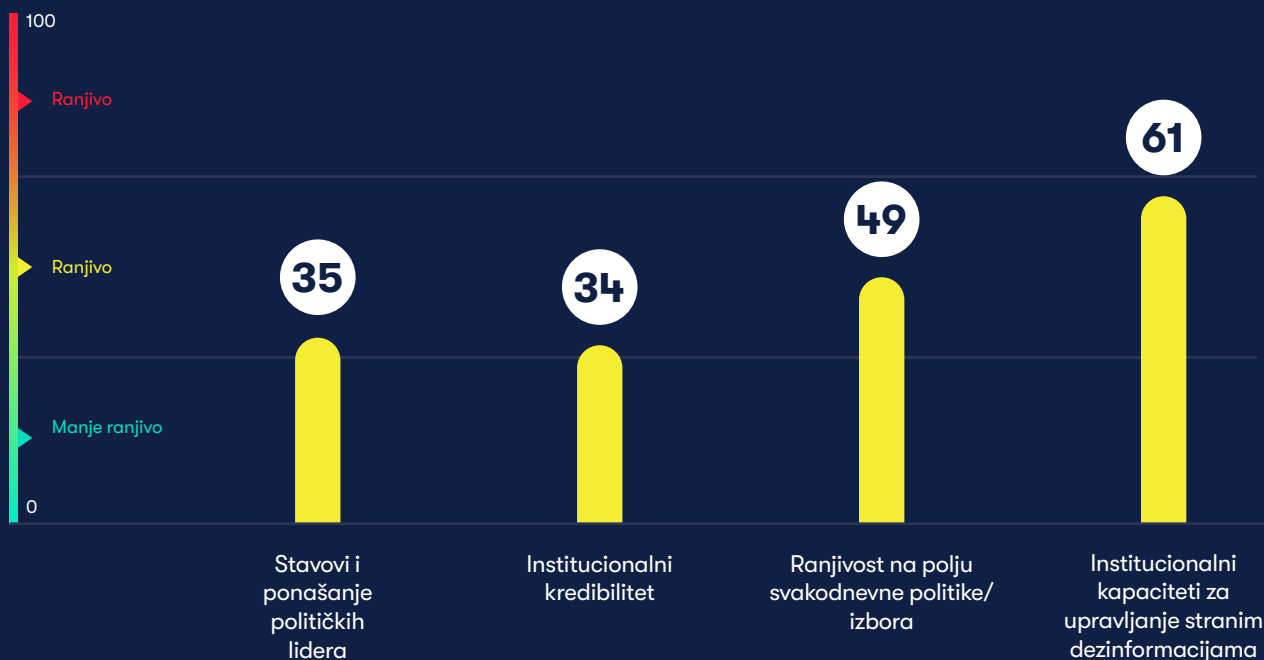
2 Nalazi u oblasti političkog pejzaža:

Indeks otkriva da je politički pejzaž podložan dezinformacijama i zloćudnom stranom uticaju, ocenom 45/100. Ova oblast oslikava stavove i ponašanja institucionalnih lidera (predsednik/ca, predsednik skupštine i premijer), institucionalni kapacitet, ranjivost u svakodnevnoj politici i na izborima i institucionalni kapacitet za upravljanje stranim dezinformacijama.

Ukupna Ocena:

45
/100

Iako su ranjivi, stavovi i ponašanje političkih lidera su nešto manje ranjivi nego što je to slučaj sa institucionalnim kapacitetima za upravljanje stranim dezinformacijama i kada je reč o ranjivosti na polju izbora i svakodnevne politike. Dezinformišući narativi tokom izbora i u okviru svakodnevne

politike smatraju se uobičajenom praksom i iskorišćavaju društvene podele pothranjene digitalnim sadržajima. Najpolarizovanija društvena pitanja na Kosovu uključuju dijalog sa Srbijom, razgraničenje sa Crnom Gorom i Specijalizovana veća Kosova. Institucionalni kapacitet za upravljanje stranim

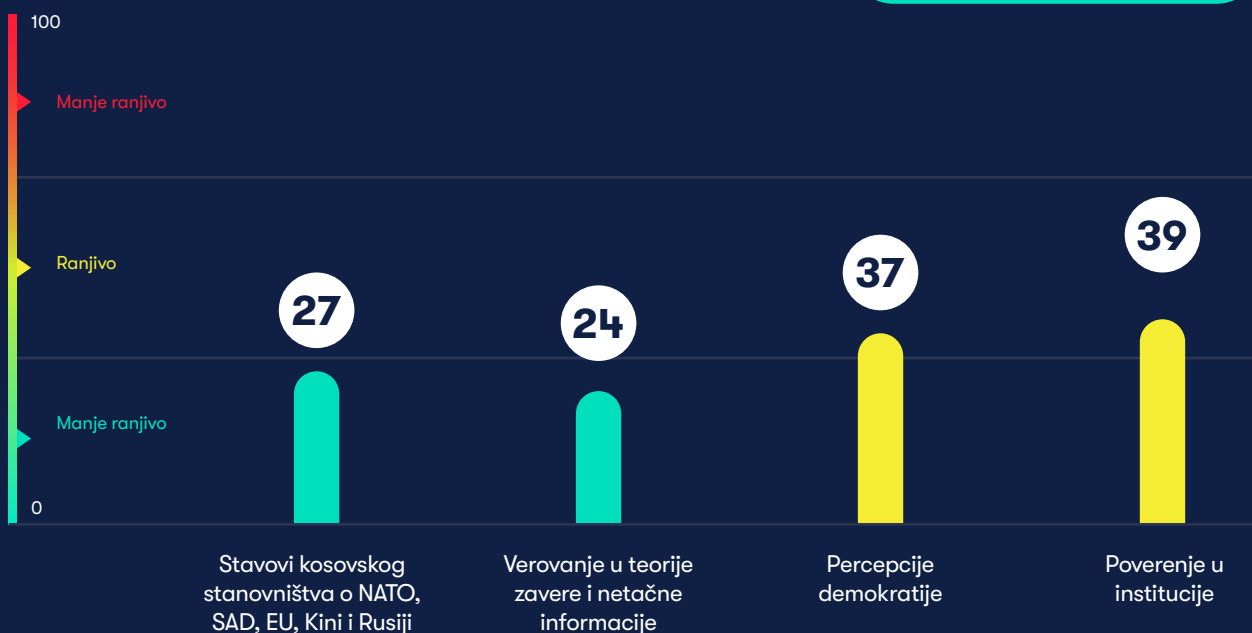
dezinformacijama je najranjiviji pokazatelj u ovoj oblasti, koji ukazuje na slab ili nepostojeći pravni i institucionalni okvir. Kosovo nema ustaljenu politiku zaštite institucija od kibernetičkih pretnji, uprkos konstantnim kibernetičkim pretnjama iz inostranstva duž godina.

3 Nalazi u oblasti percepcija javnosti:

Indeks otkriva da je oblast percepcija javnosti ranjiva na dezinformacije i strani zloćudni uticaj, ocenom od 32/100.

Ukupna Ocena:

32
/100

Pokazatelji otkrivaju velike razlike u stavovima među etničkim zajednicama na Kosovu, gde građani iz zajednice kosovskih Albanaca povoljnije gledaju na NATO, SAD, EU, dok građani iz reda zajednice kosovskih Srba gledaju manje povoljno na zapadne sile, sa pozitivnim mišljenjem prema Rusiji i Kini.

Tri četvrtine građana veruje da u medijima kruže „lažne vesti“. Uprkos ovom nivou svesti, 41% građana ne proverava informacije koje dobije, odnosno 28% njih se obraća porodici i prijateljima, a 13% ih proverava korišćenjem društvenih medija. Percepcije demokratije među građanima Kosova su ranjive,

sa zajednicom kosovskih Srba koja veruje u demokratiju upola manje u odnosu na zajednicu kosovskih Albanaca. Ovaj rezultat odgovara pozitivnim stavovima kosovskih Srba o Rusiji i Kini za razliku od njenih stavova o zapadnim silama. Pokazatelj poverenja u institucije otkriva da su građani ranjivi.

Implikacije za promene na nivou praktične politike

Sve veća upotreba digitalnih platformi, uključujući onlajn portale, s jedne strane, promenila je način na koji kosovski društveni akteri pristupaju i saopštavaju informacije, doprinoseći demokratizaciji ovog procesa. S druge strane, ove iste alatke stvaraju okruženje koje omogućava domaćim i stranim zločudnim akterima da podriju demokratske vrednosti širenjem dezinformacija. Ako oni koji su izloženi dezinformacijama ne proveravaju iste, svaki njihov oblik može izazvati zabunu u javnosti, još više ojačati političku

polarizaciju i oslabiti poverenje u demokratske vrednosti i sistem.

Štaviše, kao svakodnevni deo digitalnog prostora, građani su svakodnevno bombardovani dezinformacijama o temama od globalnog značaja, uključujući klimatske promene, rodnu ravnopravnost, životnu sredinu, demokratske vrednosti itd. Dakle, dezinformacije samo pogoršavaju način na koji se društvo nosi sa ovim globalnim izazovima, izlažući ljude istovremeno kontradiktornim i obmanjujućim informacijama.

Tačne i pouzdane informacije predstavljaju preduslov za rešavanje ovih globalnih izazova; stoga, odgovor na dezinformacije predstavlja hitnu nužnost za Kosovo.

Ne postoji jedinstveno rešenje za dezinformacije, međutim delotvorni odgovori na iste treba da podrazumevaju višedimenzionalni pristup kroz politike, uključujući zakone i strategije, i akcije civilnog društva, između ostalog. Koje su potencijalne implikacije ove analize?

→ **Prvo**, članstvo Kosova u NATO i EU omogućilo bi Kosovu da ojača institucionalnu otpornost na strani zločudni uticaj koji dolazi iz Rusije, Kine, Srbije i iz drugih zemalja.

→ **Drugo**, uvođenje časova medijske pismenosti u školama i na univerzitetima pružilo bi učenicima i studentima veštine da prepoznaju informacijske poremećaje i doprineće većoj individualnoj otpornosti na dezinformacije i strani zločudni uticaj. Takođe, podizanje svesti o informacijskim poremećajima i alatkama za suzbijanje istih među grupama koje nisu deo obrazovnog sistema, je ključno za sveobuhvatan i uključiv institucionalni pristup. Individualna otpornost ima potencijal da pozitivno uobliči informacioni i medijski prostor.

→ **Treće**, konsolidovani pravni okvir o kibernetičkoj bezbednosti prokrčio bi put za uspostavljanje održivih institucionalnih mehanizama za praćenje i borbu protiv stranog zločudnog uticaja.

→ **Četvrto**, jačanje kapaciteta samoregulatornog tela namenjenog onlajn medijima – Saveta za štampu Kosova – pomoglo bi da se blagovremeno reše sve pristigle žalbe i da se vrši proaktivno praćenje onlajn medija. Ovo drugo služi kao zaštitni mehanizam za sprečavanje širenja dezinformacija.

→ **Peto**, saradnja i partnerstvo između privatnog sektora, civilnog društva i vladinih institucija i digitalnih platformi će poboljšati otpornost digitalnog prostora na dezinformacije i strani zločudni uticaj. Konkretno, ova partnerstva će poslužiti kao važni mehanizmi za prepoznavanje informacijskih poremećaja; i na taj način će pomoći u sprečavanju širenja dezinformacija, kroz praćenje i proveru činjenica.

→ **Šesto**, integritetu informacija na Kosovu pogodovalo bi širenje rada organizacija civilnog društva, kako bi se poboljšalo kritičko razmišljanje građana, posebno među mladima. Takođe je važna njihova saradnja sa medijima, na poboljšanju sposobnosti novinara za proveru činjenica.

***

Ovaj indeks ranjivosti na dezinformacije su priredili dr Albana Rexha, viši analitičar politika u Demokratiji Plus sa sedištem na Kosovu; i Morgan Wack, doktorand na Univerzitetu u Vašingtonu, koji je pomogao u osmišljavanju metodologije. Ovaj projekat je realizovala Demokratija Plus (D+) a isti je omogućen podrškom Nacionalnog demokratskog instituta (NDI) i Agencije Sjedinjenih Država za međunarodni razvoj (USAID).

1 Oblast Medijskog okruženja

Ukupna Ocena:

46 / 100

Indeks otkriva da je

medijsko okruženje ranjivo na dezinformacije i strani zloćudni uticaj, ocenom 46/100. Ova oblast, koja je najranjivija među ove tri oblasti Indeksa, oslikava rasprostranjenost i dostupnost dezinformacija u kosovskim medijima, kapacitet institucija da upravljaju dezinformacijama uključujući medije i ulogu Fejsbuka, kao i otpornost javnosti na netačne informacije i dezinformacije. Konkretno, ova oblast uključuje: (1) slobodu medija, (2) rasprostranjenost/dostupnost dezinformacija u javnosti, (3) sposobnost upravljanja dezinformacijama i (4) otpornost javnosti na netačne informacije/dezinformacije.

Prvo, sposobnost upravljanja netačnim informacija/dezinformacijama je ranjiva, sa ocenom 59/100. Prema mišljenju stručnjaka, sposobnost institucija,

posebno medija, da upravljaju pretnjom dezinformacija ocenjena je slabom. Slično, delotvornost Fejsbuka da drži dezinformacije pod kontrolom, do nedavno se smatrala slabom/nepostojećom, uglavnom zbog nedostatka partnera za proveru činjenica na Kosovu. Trenutno postoji 1.1 miliona korisnika društvenih medija, a Fejsbuk je najveća platforma koja se koristi u zemlji.⁴ Počevši od juna 2022. godine, Meta je pokrenuo svoj lokalni program za proveru činjenica od strane trećih strana na Kosovu – Krypometri/Istinomer.⁵ Prema ovoj najavi, ovaj program će poboljšati kvalitet objava u okviru automatskog učitavanja vesti, sa time da će Fejsbuk ukloniti sve naloge i sadržaje koji krše njegove standarde komunikacije ili marketinšku politiku. Pored toga, iako je visoka stopa prodiranja interneta na Kosovu korisna za građane, ona takođe može poslužiti kao sredstvo za širenje dezinformacija. Postoji samo nekoliko nezavisnih portala za proveru činjenica u zemlji, u vlasništvu lokalnih organizacija civilnog društva, na kojima se raskrinkavaju objavljeni tekstovi.⁶

Drugo, rasprostranjenost i dostupnost dezinformacija

javnosti preko digitalnih platformi predstavlja ozbiljan problem širom Kosova. Indeks otkriva da je ovaj pokazatelj ranjiv, sa ocenom 47/100. Prema mišljenjima stručnjaka, dezinformacije se smatraju ozbiljnijom pretnjom u digitalnom prostoru u poređenju sa tradicionalnim medijima, uključujući javne i privatne televizijske kanale. U prilog mišljenju ovih stručnjaka govore i podaci iz istraživanja NDI koji otkrivaju da su tradicionalne TV stanice izvor informacija od najvećeg poverenja.⁷ Gledano u celosti, rasprostranjenost onlajn platformi i nedostatak institucionalnih kapaciteta umanjili su mogućnost garantovanja bezbednosti onlajn korisnika. Samoregulacija medija se odvija preko Saveta za štampu Kosova.⁸ Međutim, kapaciteti Saveta za štampu Kosova da sprovede ex-ante praćenje onlajn sadržaja i da preispita sve primljene žalbe su nedovoljni. Pored toga, Savet nema moć da obaveže na poštovanje svojih odluka; čime se ograničava njegova funkcionalnost. Medijsko okruženje se pogoršava tokom polarizujućih događaja, posebno tokom izbora, imajući u vidu da svi oni sa svojim agendama, kupuju svoje domene na digitalnim platformama, u

4 Izveštaj NDI. (2022). „Information Integrity in Kosovo: Assessment of the Political Economy of Disinformation“ Dostupan na <https://www.ndi.org/publications/information-integrity-kosovo-assessment-political-economy-disinformation>

5 Kallxo.com. (2022) „Krypometri do të verifikojë faktet e publikimeve në Facebook dhe Instagram“ Onlajn medijski članak. Dostupan na <https://kallxo.com/gjate/krypometri-do-te-verifikojë-faktet-e-publikimeve-në-facebook-dhe-instagram/>

6 Ovi portali uključuju hybrid.info i krypometri. Opcija Najnovije omogućava građanima da se informišu o svim novinarskim tekstovima koje žele da provere, označavanjem (tagovanjem) krypometra/istinomera na Fejsbuku i Tviteru.

7 NDI Kosovo Istraživanje javnog mnjenja april 2021.

8 Za više informacija vidi internet stranicu Saveta za štampu Kosova <https://presscouncil-ks.org/>

nameri da šire netačne informacije/ dezinformacije.⁹ U takvom kontekstu, širenje dezinformacija postaje lakše.

Treće, obrazovni sistem ne priprema kosovske građane da prepoznaju informacijske poremećaje; što doprinosi slaboj otpornosti

javnosti na netačne informacije/ dezinformacije.¹⁰ Indeks otkriva da je ovaj pokazatelj ranjiv, dostižući ocenu od 45/100. Niti učenici svih uzrasta ni studenti (osim studenata novinarstva) ne pohađaju časove medijske pismenosti.¹¹ Važno je napomenuti da je OECD-ov Program za međunarodnu

procenu znanja i veština učenika (PISA), koji procenjuje sposobnost 15-godišnjaka da čitaju, njihovo znanje iz matematike i nauka, kao i veštine, između ostalog, da se uhvate u koštac sa stvarnim životnim izazovima, rangirao 15-godišnjake sa Kosova na dnu lestvice u regionu.¹²

---

⁹ Razgovor sa Getoarbë Mulliqi, direktorkom Udruženja novinara Kosova. 29. jun 2022.

¹⁰ Intervjuisani svi stručnjaci.

¹¹ Razgovor sa Drenom Gergurijem, docentom Univerziteta u Prištini. 23. maj 2022.

¹² OECD, rezultati PISA 2018. Dostupno na <https://www.oecd.org/pisa/publications/pisa-2018-results.htm>

2 Oblast Političkog pejzaža

Ukupna Ocena:

44.75 / 100

Indeks otkriva da je politički pejzaž podložan

dezinformacijama i zločudnom stranom uticaju, sa ocenom 44.75/100. Ova oblast oslikava stavove i ponašanja institucionalnih lidera (predsednik/ca, predsednik skupštine i premijer), institucionalni kapacitet, ranjivost u svakodnevnoj politici i na izborima i institucionalni kapacitet za upravljanje stranim dezinformacijama. Ova oblast sastavljena je od četiri pokazatelja: (1) stavovi i ponašanje političkih lidera, (2) institucionalni kapacitet, (3) ranjivost na polju svakodnevne politike/na izborima i (4) institucionalni kapacitet za upravljanje stranim dezinformacijama.

Prvo, pretnja od stranog zločudnog uticaja se smatra glavnim izazovom sa kojim se suočavaju kosovske institucije i demokratija generalno.¹³ Institucionalni kapacitet za upravljanje stranim dezinformacijama predstavlja najranjiviji pokazatelj u oblasti političkog pejzaža, sa ocen-

om 61/100; samim tim ukazujući na slab pravni/institucionalni okvir ili nedostatak istog. Slično, ako su strani zločudni napori pojačani u nameri da destabilizuju Kosovo, institucionalni kapacitet za odgovor na iste i dalje se sagledava malim.¹⁴

Drugo, pokazatelj ranjivosti u svakodnevnoj politici/na izborima beleži ocenu 49/100. Dezinformišući narativi tokom izbora i u svakodnevnoj politici smatraju se uobičajenom praksom.¹⁵ Većina dezinformišućih narativa na Kosovu eksploatiše društvene podele korišćenjem digitalnog sadržaja. Najpolarizovanija društvena pitanja na Kosovu uključuju dijalog sa Srbijom, razgraničenje sa Crnom Gorom.¹⁶ Podaci koji su proizašli iz praćenja OCD-a pokazuju da se u digitalnom prostoru oko ovih pitanja šire velike količine dezinformacija.¹⁷ Osim toga, širi se puno dezinformacija i o osnivanju Specijalizovanih veća Kosova, što je pitanje oko koga društvo zauzima veoma polarizovane stavove, što ponovo samo pothranjuje dezinformacije o „gorućem“ pitanju oko koga već postoji podeljeno mišljenje u društvu.

Treće, pokazatelj koji govori o stavovima i ponašanju političkih lidera je ranjiv, sa ocenom 35/100; međutim, važno je istaći da je manje ranjiv u poređenju sa institucionalnim kapacitetom za upravljanje stranim dezinformacijama i ranjivošću tokom izbora i u svakodnevnoj politici. Ovaj pokazatelj ocenjuje stavove političkih lidera prema SAD, NATO, EU, Kini, Rusiji i Srbiji i u kojoj meri su njihovi postupci i izjave dorasli demokratskim normama. Analiza prikazuje najkrhkije odnose kosovskog političkog lidera sa Srbijom, zatim sa Rusijom i Kinom, a najmanje sa SAD, EU i NATO.

¹³ Svi stručnjaci intervjuisani za potrebe ovog Indeksa (vidi spisak intervjuisanih stručnjaka) složili su se da su dezinformacije iz inostranstva glavna pretnja po kosovsku demokratiju.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Intervjuisano je svih 14 stručnjaka.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ D4D (2022). „Informacijski poremećaji: Uticaj na informisanje građana” Izveštaj o praćenju.

3 Oblast Percepcija javnosti

Ukupna Ocena:

31.75 /100

Indeks otkriva da je oblast percepcija javnosti ranjiva na dezinformacije i strani zločudni uticaj, ocenom od 31.75/100. Ova oblast obuhvata stavove građana Kosova u vezi sa odnosima Kosova sa drugim zemljama, njihova verovanja u demokratiju i njihovu sposobnost da razlikuju verodostojne informacije od netačnih informacija i dezinformacija. Isti obuhvata četiri konkretna pokazatelja, među kojima: (1) Stavovi kosovskog stanovništva o NATO, SAD, EU, Rusiji i Kini; (2) verovanje u teorije zavere i dezinformacije; (3) percepcije demokratije; i (4) poverenje u institucije. Izvori koji se koriste u ovoj oblasti uključuju podatke iz nacionalnih i regionalnih anketa NDI.

Gorenavedeni grafikon prikazuje ukupnu ocenu za svaki pokazatelj, mada je važno razumeti da razvrstavanje podataka po polu i etničkoj pripadnosti igra značajnu ulogu u pripremi boljih - ciljanih politika. Ovo dobija na važnosti u kontekstu kosovskog multietničkog

društva; stoga je, u delu koji sledi u nastavku, svaki pokazatelj razmotren uzimajući u obzir podatke koji su razvrstani po polu i etničkoj pripadnosti.

Prvo, pokazatelj o stavovima kosovskog stanovništva o NATO, SAD, EU, Kini i Rusiji je manje ranjiv, sa ocenom 27/100. Međutim, razvrstavanje podataka po etničkoj pripadnosti ukazuje na velike razlike u stavovima; građani iz reda zajednice kosovskih Albanaca povoljnije gledaju na NATO, SAD, EU i većina bi glasala za referendum za ulazak u EU i NATO, dok građani iz reda zajednice kosovskih Srba nepovoljnije gledaju na zapadne sile i većina ne bi glasala ni za ulazak u EU ni u NATO. Za razliku od kosovskih Albanaca, mišljenje kosovskih Srba o Rusiji i Kini je pozitivno. Ovo je, s obzirom na nivo ranjivosti na dezinformacije, značajno zastupljenije u okviru zajednice kosovskih Srba u poređenju sa zajednicom kosovskih Albanaca. Štaviše, razvrstavanje podataka po polu ne otkriva nikakve razlike u stavovima i glasanju među ženama i muškarcima, kada je reč o ovom pokazatelju.

Drugo, pokazatelj verovanja u teorije zavere i dezinformacije otkriva da su građani manje ranjivi, sa ocenom 24/100. Ovaj rezultat pokazuje da tri četvrtine građana veruje da postoje lažne vesti u medijima i da

bi mogli da identifikuju teorije zavere u vezi sa KOVIDOM-19. Uprkos ovoj svesti, 41% građana ne proverava informacije koje dobije, odnosno 28% njih se obraća porodici i prijateljima, a 13% ih proverava korišćenjem društvenih medija.¹⁸ Razvrstavanje podataka po etničkoj pripadnosti ukazuje na male razlike među kosovskim Albancima, kosovskim Srbima i ostalim zajednicama (Bošnjaci, Goranci, Turci, Romi, Aškalije i Egipćani). Najmanje ranjiva grupa građana pripada zajednici kosovskih Srba (22/100), za kojom sledi zajednica kosovskih Albanaca (25/100) i ostale zajednice (29/100). Razlike u verovanjima između muškaraca i žena takođe nisu velike; ispitanice su zabeležile ocenu od 25/100, dok je kod muškaraca ocena 23/100.

Treće, percepcija demokratije među građanima Kosova je ranjiva, sa ocenom 37/100. Ankete pokazuju da građani Kosova pokazuju visok stepen podrške za demokratiju generalno.¹⁹ Međutim, razvrstavanje podataka po etničkoj pripadnosti otkriva neznatne razlike među etničkim zajednicama. Druge etničke zajednice (Bošnjaci, Goranci, Turci, Romi, Aškalije i Egipćani) imaju bolju percepciju demokratije (34/100), za kojima slede kosovski Albanci (38/100) i kosovski Srbi (43/100). Ovaj rezultat je u skladu sa pozitivnim stavovima kosovskih

18 NDI izveštaj. (2022). „Information Integrity in Kosovo: Assessment of the Political Economy of Disinformation“ Dostupan na <https://www.ndi.org/publications/information-integrity-kosovo-assessment-political-economy-disinformation>

19 Istraživanje javnog mnjenja NDI 2019. i 2021.

Srba o Rusiji i Kini za razliku od zapadnih sila. S druge strane, podaci razvrstani po polu oslikavaju slične percepcije demokratije među ženama (38/100) i muškarcima (37/100) u svim zajednicama koje žive u zemlji.

Četvrto, pokazatelj poverenja u institucije otkriva da su građani ranjivi, sa ocenom 39/100. Ovaj pokazatelj meri stavove građana prema institucijama, uključujući predsednika/cu, skupštinu, vladu, premijera, policiju, medije, civilno društvo, političke stranke, vojsku, pravosuđe i nezavisne institucije. Nisu primetne neke veće razlike među ženama i muškarcima iz svih zajednica.

Međutim, razvrstavanje podataka po etničkoj pripadnosti otkriva velike razlike između kosovskih Albanaca i ostalih zajednica (Bošnjaci, Goranci, Turci, Romi, Aškalije i Egipćani), s jedne strane, i zajednice kosovskih Srba, s druge. Poverenje u institucije među kosovskim Srbima (66/100) upola je manje u odnosu na poverenje koje građani iz zajednice kosovskih Albanaca imaju u institucije (38/100) i građani ostalih zajednica (37/100). Ovi rezultati odgovaraju manjem poverenju u institucije koje građani iz reda zajednice kosovskih Srba imaju i činjenicu da su u svojim stavovima naklonjeniji Rusiji i Kini, u poređenju sa SAD, NATO-om i EU.

Gledano u celosti, Indeks otkriva da je percepcija javnosti ranjiva ne dezinformacije i strani zločudan uticaj. Prvo, podaci razvrstani po etničkoj pripadnosti ukazuju na velike razlike u stavovima prema zapadnim silama, s jedne strane, i Rusiji i Kini, s druge. Ove razlike leže uglavnom u relaciji između zajednice kosovskih Albanaca i ostalih zajednica u odnosu na zajednicu kosovskih Srba koja živi u zemlji. Shodno tome, analiza podrazumeva da je zajednica kosovskih Srba koja živi u zemlji podložnija dezinformacijama, u poređenju sa zajednicom kosovskih Albanaca i ostalim zajednicama. Dva ključna faktora iza ovoga su srpski jezik i kulturna povezanost Srba i Rusa. Drugo, podaci razvrstani po polu u svim pokazateljima u ovoj oblasti ne ukazuju na neke veće razlike između žena i muškaraca.

Izazovi integriteta informacija na Kosovu

Veoma je alarmantno to „da su zemlje koje pristupaju EU na Zapadnom Balkanu posebno teško pogođene stranim uticajima i kampanjama dezinformacija koje potiču iz Rusije i Kine...“

(Rezolucija Evropskog parlamenta, 6. jul 2022).²⁰

Dezinformacije, shvaćene kao namerno širenje lažnih informacija, su sve prisutnije u svetu i postaju sve složenija pojava. U funkcionalnoj demokratiji, kredibilne informacije igraju ključnu ulogu u transparentnosti vlade, tako da svaki nedostatak integriteta informacija ugrožava sposobnost građana da nadgledaju vladine postupke i da svoju vladu pozovu na odgovornost. Na isti način, pojačavanje dezinformacija među pripadnicima jedne zajednice može uneti zabunu, istovremeno ugrožavajući bezbednost date zajednice, pa i šire.

Veća upotreba digitalnih platformi i razorna pandemija KOVIDA-19 ubrzali su širenje dezinformacija širom zemalja. Brojne akademske i političke studije analizirale su ovu zabrinutost i njen uticaj na demokratiju i nacionalnu bezbednost širom sveta, kao i pokušaje da se stvori era „post-pandemijske istine“ u vezi sa javnim zdravljem tokom pandemije.²¹

Dva od najnedavnijih primera intenzivnog širenja dezinformacija širom sveta na digitalnim platformama tiču se pandemije i rata u Ukrajini. Tokom perioda zaključavanja od marta do aprila 2020, ljudi nisu mogli slobodno da se kreću; i češće su koristili internet da pronađu i podele informacije o pandemiji, što je dovelo do više od 500 miliona tvitova i znatno je prevazišlo druge povezane vesti na Guglu.²² Veliki deo informacija koje su podeljene bile su obmanjujuće, iskrivljene i nepouzdana. Tako je veliki broj donosilaca odluka visokog profila, uključujući predsednicu Evropske komisije Ursulu fon der Lajen, prepoznao prisustvo takvih dezinformacija u svom obraćanju korisnicima društvenih medija putem video zapisa u kojem je izjavila „... Zabrinuta sam da oni koji stoje iza ovih navoda iskorišćavaju strahove ljudi u vezi sa virusom, samo da bi zaradili novac...“²³. Ovaj video zapis, u

20 Rezolucija Evropskog parlamenta od 6. jula 2022. o Izveštaju Komisije o Kosovu za 2021. Član 41. Dostupna na https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0285_EN.html

21 Das., R. and Ahmed., W. (2021). „Rethinking Fake News: Disinformation and Ideology during the time of COVID-19 Global Pandemic“. SAGE Journal Publishing.

Colomina, C., Sanchez Margalef., and Youngs., R. (2021). „The impact of disinformation on democratic processes and human right in the world“. Directorate- General for External Policies. Policy Department. European Parliament.

Sarts., J. (2020). „Disinformation as a Threat to National Security“ Springer Link. Dostupno na https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-15-5876-4_2

McKay., S. and Tenove., Ch. (2020) „Disinformation as a Threat to Deliberative Democracy“ Political Research Quarterly. Sage Journal. Dostupno na <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1065912920938143>

Tenove., Ch. (2020). „Protecting Democracy from Disinformation: Normative Threats and Policy Responses“ The International Journal of Press/Politics. Dostupno na <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1940161220918740>

22 Wang. X., Zhang. M., Fan. W., and Zhao. K., (2022). „Understanding the spread of COVID-19 misinformation on social media: The effects of topics and a political leader's nudge“ Journal Association Information Technology.

23 KOVID-19: Predsednica von der Leyen o dezinformacijama. 31. mart 2020. Dostupno na <https://www.youtube.com/watch?v=jZooW0dU1xg>

moru mnogih drugih video zapisa i saopštenja za javnost javnih ličnosti, predstavlja pokušaj na najvišim nivoima odlučivanja u EU da se raskrinkaju netačne informacije i dezinformacije vezane za KOVID 19 i vakcinu.

Štaviše, ruska vlada je koristila dezinformacije kao oružje u svom napadu na Ukrajinu,²⁴ kao i širom Zapadnog Balkana. Rusija je koristila raznoliku strategiju za predstavljanje i širenje lažnih i iskrivljenih narativa širom sveta, dok je istovremeno koristila lažne naloge i anonimne internet stranice kako bi se založila za svoje državne interese.

Nažalost, dezinformacije su i dalje široko rasprostranjene u mnogim zemljama i motivi za njihovo širenje često su političke i/ili ekonomske prirode. Prvo, dezinformacije se mogu kretati putem stranog zločudnog uticaja (strani akteri koji zagovaraju domaće agende). Kampanje dezinformisanja stranih zločudnih aktera i dalje prete ustaljenim demokratijama, kako je primetio američki predsednik Bajden:

„Rusija je stavila u primenu koncept stalne konkurencije i suparništva u informacionom okruženju, podsticanjem razvoja ekosistema koji počiva na dezinformacijama i propagandi.“²⁵

Drugo, dezinformacije se mogu širiti na domaćem nivou od strane domaćih aktera, kako bi se podržali politički suparnici i/ili zagovarale posebne agende (domaći akteri domaćoj publici). Treće, dezinformacije se mogu širiti isključivo u svrhu ostvarivanja profita; ova kategorija je poznata kao unosne dezinformacije.²⁶ Nedavni primer ovog oblika dezinformacije je vezan za vakcine, posebno širenje dezinformacija o tome da je jedna vakcina bolja od druge, u smislu da proizvodi manje neželjenih efekata po zdravlje. Četvrto, dezinformacije se takođe mogu plasirati kako bi služile ideološkim ciljevima konkretnih grupa.

Nijedna zemlja nije imuna na dezinformacije u bilo kom obliku, i ni Kosovo nije izuzetak; stoga su delotvorni odgovori ključni za reagovanje i suzbijanje iste. Kosovo je podložno dezinformacijama od strane zločudnih stranih aktera poput Rusije, Kine i ruskog opunomoćenika u regionu, Srbije.²⁷ Evropski parlament takođe primećuje da je Kosovo podložno kampanjama dezinformacija i stranim zločudnim hibridnim aktivnostima, posebno onima iz Rusije i Kine, koje imaju za cilj da oslabe EU perspektivu regiona, uključujući Kosovo.²⁸ Do sada su dezinformacije prepoznate kao suštinski izazov po našu demokratiju i nacionalnu bezbednost.²⁹

Međutim, ni kosovske institucije, ni drugi društveni akteri nisu sproveli nikakvu situacionu analizu kako bi procenili nivo ranjivosti na dezinformacije. Dakle, prvi korak ka zaštiti institucija i društva zemlje od dezinformacija i stranog zločudnog uticaja trebalo bi da podrazumeva procenu trenutnog stanja i prepoznavanje oblasti u kojima je zemlja najranjivija. Ovo će pružiti podatke i informacije odgovornim vladinim akterima na osnovu kojih će biti u prilici da pripreme intervencije zasnovane na dokazima za borbu protiv njih. Upravo iz tog razloga je Demokratija Plus (D+), uz podršku NDI na Kosovu, pripremila

24 OECD (2022). „Policy Responses: Ukraine Tackling the Policy Challenges“ Izveštaj o praktičnoj politici. Dostupan na <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/disinformation-and-russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-37186bde/>

25 U.S. Department of State. Disarming Disinformation: Our Shared Responsibility. Saopštenje za štampu. Dostupno na <https://www.state.gov/disarming-disinformation/>

26 Unosne dezinformacije se odnose na dezinformacije radi finansijske koristi.

27 Razgovor sa Perparimom Kryeziu. Portparolom Vlade. 19. avgust 2022.

28 Rezolucija Evropskog parlamenta od 6. jula 2022. o Izveštaju Komisije o Kosovu za 2021. Član 43. Dostupna na https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0285_EN.html

29 Razgovor sa Ehatom Miftarajem, direktorom Kosovskog pravnog instituta. 16. maj 2022.

Razgovor sa Demushom Shashom, direktorom Instituta EPIK. 23. maj 2022.

Razgovor sa Shpatom Balajem, istraživačem u KCBS. 31. maj 2022.

Razgovor sa Blerimom Rexhom, profesorom na Univerzitetu u Prištini. 25. maj 2022.

Razgovor sa Drenom Gergurijem, docentom na Univerzitetu u Prištini. 23. maj 2022.

ovaj Indeks ranjivosti na dezinformacije. Važno je napomenuti da je NDI jedan od najvažnijih spoljnih partnera vlade za procenu, diskusiju i borbu protiv dezinformacija, kroz Forum za integritet informacija.³⁰

Ovaj Indeks nudi sveobuhvatnu sliku nivoa ranjivosti u tri oblasti, a to su percepcija javnosti, politički pejzaž i medijsko okruženje. Deo koji sledi u nastavku razmatra glavne nalaze, za kojima sledi analiza za svaku oblast pojedinačno.

Nadamo se da će Indeks ranjivosti Kosova na dezinformacije podstaći vladu da zacrti za prioritet potrebu praćenja i borbe protiv bilo kakvog vida dezinformacija, štiteći tako demokratiju i nacionalnu bezbednost naše zemlje.

Kritični izazov kibernetičke bezbednosti. Kosovske institucije su se s vremena na vreme suočavale sa kibernetičkim napadima, najkritičnijim izazovima za naše informaciono-komunikacione sisteme. Poslednji kibernetički napadi usmereni na kosovske institucije dogodili su se tokom prve nedelje septembra 2022. godine i došli su sa lokacija

van zemlje.³¹ Tokom ovog perioda, susedne zemlje, Albanija i Severna Makedonija su takođe bile suočene sa kibernetičkim napadima na njihove informacione sisteme.³² Vlada Kosova je u ovom trenutku u procesu javnih konsultacija o aktuelnom nacrtu zakona o kibernetičkoj bezbednosti, u skladu sa kojim će se osnovati Agencija za kibernetičku bezbednost. Trenutno je ovaj nacrt zakona u fazi javnih konsultacija.³³ Međutim, kibernetička bezbednost nije uključena u nedavno usvojenu Strategiju nacionalne bezbednosti (2022-2027).³⁴ Ista pominje izraz kibernetička bezbednost samo jednom, kao deo odeljka koji pokriva digitalnu transformaciju. Gledano u celosti, postoji nedostatak konsolidovane politike o kibernetičkoj bezbednosti. Štaviše, ne postoje održivi institucionalni mehanizmi za praćenje i borbu protiv dezinformacija, već postoje samo ad hoc mehanizmi uspostavljeni u zavisnosti od situacije rizika (npr. na ad-hoc osnovi).³⁵

Zločudan strani uticaj iz Rusije.

Odluka Vlade o reciprocitetu u vezi sa registarskim tablicama od 20. septembra 2021.³⁶ predstavlja očigledan primer uticaja koji strani

zločudni uticaj može imati na nacionalnu bezbednost Kosova. Nakon ove odluke o registarskim tablicama, u severnim opštinama se širila propaganda, dezinformacije i lažne vesti iz Srbije u cilju eskalacije situacije na terenu, u većinskim srpskim sredinama, izazivajući strah da će Kosovske bezbednosne snage ući u ova područja sa većinskim, srpskim življem. Međutim, Vlada je, u tesnoj saradnji sa međunarodnim saveznicima, uspešno koordinisala sve mehanizme nacionalne bezbednosti, sprečavajući eskalaciju situacije na terenu. Prema organizaciji koja prati onlajn portale, ova odluka vlade praćena je najvećim brojem netačnih informacija i dezinformacija u digitalnom prostoru tokom godine.³⁷ Pored toga, razne vladine institucije su raskrinkale takve dezinformacije objavljivanjem saopštenja za javnost i navodeći da Kosovske bezbednosne snage nemaju nameru da intervenišu na severu.³⁸ Ipak, ovo ostaje upečatljiv primer koliko strane zločudne dezinformacije iz Rusije i Srbije mogu biti opasne po nacionalnu bezbednost Kosova i pokazuje neophodnost uspostavljanja konsolidovanih mehanizama borbe protiv dezinformacija.

30 Razgovor sa Perparimom Kryeziu, portparolom Vlade. 19. avgust 2022.

Forum za integritet informacija ima za cilj da olakša interni dijalog među ključnim zainteresovanim stranama o pitanjima na koja treba odgovoriti. Kroz konstruktivne diskusije i dijalog koji će biti polazna tačka ovog foruma, NDI ima za cilj da pokrene razgovore o mogućim rešenjima za probleme medijskog okruženja na Kosovu.

31 Epoka e Re. (2022). „Kibernetički napad na kosovske institucije“. Članak u onlajn medijima. Dostupan na <https://www.epokaere.com/sulm-kibernetik-ndaj-institucioneve-te-kosoves/>

32 Euronews Albania. Dostupan na <https://www.youtube.com/watch?v=in7U134m98I>

33 Platforma za javne konsultacije. Nacrt zakona o kibernetičkoj bezbednosti. Dostupan na <https://konsultimet.rks-gov.net/viewConsult.php?ConsultationID=40905>. Napomena: U vreme objavljivanja INDEKSA, nacrt zakona može biti u drugačijoj fazi zakonodavnog procesa.

34 Republika Kosovo. Strategija nacionalne bezbednosti 2022-2027. Dostupna na <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/10/2-Strategija-e-Sigurise-e-Kosoves-ENG.pdf>

35 Razgovor sa Perparimom Kryeziu, portparolom Vlade. 19. avgust 2022.

36 Pre ove odluke, vozila sa KS registarskim tablicama mogla su slobodno da uđu u Srbiju, dok su vozila sa RKS tablicama morala da menjaju tablice na granici i izdavane su im probne tablice na papiru. Odlukom Vlade KS od 20. septembra 2021. godine uveden je recipročan proces za vozila iz Srbije koja ulaze na Kosovo.

37 D4D (2022). „Informacijski poremećaji: Uticaj na informisanje građana“ Izveštaj o praćenju.

38 Koha Ditore. (2021) „KBS demantuje izveštaje da se sprema za intervenciju na severu“ onlajn medijski članak. Dostupan na <https://www.koha.net/arberi/289885/fsk-ja-demanton-raportimet-se-po-pergatitet-per-nderhyrje-ne-veri/>

Pored toga, ovaj Indeks otkriva da ključni faktori koji pogoduju dezinformacijama i stranom zločudnom uticaju uključuju političku stranku, Srpsku listu, slabe institucije, polarizaciju društva po pitanjima dijaloga sa Srbijom i Specijalnim sudom, između ostalog. Prema rečima direktorke Udruženja novinara Kosova, nedostatak saradnje vlade sa novinarima predstavlja još jedan važan faktor koji omogućava da se strane dezinformacije lakše šire različitim kanalima komunikacije, uglavnom putem društvenih medija.³⁹ Generalno, dezinformacije se proizvode u vezi sa temama koje izazivaju podele i za kojima postoji društvena potražnja. To uglavnom uključuje pitanja političke prirode, kao što su dijalog između Kosova i Srbije i Specijalizovana veća Kosova.⁴⁰

Kosovo ostaje nepokolebljivo u podršci Zapadu. Važno je istaći da Indeks otkriva da nema dokaza da je Kosovo pretrpelo bilo kakve promene u svojoj politici zapadnjačke orijentacije, što znači da politički pejzaž nije bio ranjiv u svojoj strateškoj orijentaciji. Pored toga, istraživanje javnog mnjenja NDI (2021) pokazuje da su pozitivni stavovi kosovske javnosti o SAD, NATO, EU dosledni, ali opadaju u korist Kine i Rusije u poređenju sa prethodnim godinama.⁴¹ Ipak,

podaci raščlanjeni po etničkoj pripadnosti pokazuju snažnu spregu sa etničkim razlikama; odnosno, oni koji favorizuju zapadne sile su prevashodno kosovski Albanci, dok su oni koji favorizuju Kinu i Rusiju prevashodno kosovski Srbi.

Visoka stopa prodiranja interneta na Kosovu. Štaviše, važan faktor koji olakšava prodor netačnih informacija i dezinformacija je pretrpano onlajn medijsko tržište na Kosovu. Onlajn medijsko okruženje se suočava sa izazovima u smislu finansijske održivosti, transparentnosti i nezavisnosti, pa je tako plodno tlo za rast i širenje dezinformacija, netačnih informacija i drugog zapaljivog načina izražavanja.⁴² Oni su samoregulisani preko Saveta za štampu Kosova; međutim, kapaciteti Saveta za štampu Kosova da sprovede ex-ante praćenje onlajn sadržaja i da preispita sve primljene žalbe su nedovoljni. Podaci iz istraživanja NDI, koji pokazuju da 38% građana Kosova veruje da se lažne priče objavljuju na internetu radi finansijskih interesa ili potencijalne finansijske dobiti, govore u prilog ovom nalazu.⁴³ Nedostatak transparentnosti i finansijske nezavisnosti medija može ugroziti javno mnjenje, političko učešće građana i odlučivanje.

Pored toga, iako je visoka stopa prodiranja interneta na Kosovu korisna za građane, ona takođe može poslužiti kao sredstvo za širenje dezinformacija. Podaci NDI pokazuju da u zemlji postoji 1.1 miliona korisnika društvenih medija, sa time da je Fejsbuk najveća platforma.⁴⁴ Tačnije, Kosovo ima najviše korisnika Fejsbuka po glavi stanovnika u Evropi.⁴⁵ Međutim, Meta nije imao program za proveru činjenica od strane treće strane na Kosovu sve do sredine 2022. godine, već je radio preko drugih proveravača činjenica sa zapadnog Balkana koji se koriste albanskim jezikom. Počevši od juna 2022. godine, Meta je pokrenuo rad sa svojim lokalnim partnerom za proveru činjenica na Kosovu u cilju prepoznavanja netačnih informacija i uklanjanja svih informacija koje krše njegove standarde komunikacije.⁴⁶ U okviru ovog partnerstva, od jula do oktobra 2022, Istinomer je raskrinkao 206 članaka koji su podeljeni u više od 600 objava na Fejsbuku.⁴⁷ Stoga je ogromna uloga Fejsbuka u sprečavanju širenja netačnih informacija/dezinformacija; te su neophodna partnerstva sa drugim digitalnim platformama u ovoj borbi protiv stranog zločudnog uticaja i dezinformacija.

39 Razgovor sa Getoaribë Mulliqi, direktorkom Udruženja novinara Kosova, 29. jun 2022.

40 D4D (2022). „Informacijski poremećaji: Uticaj na informisanje građana“ Izveštaj o praćenju.

41 Istraživanje javnog mnjenja NDI, april 2021.

42 NDI (2021). Monitoring Information Integrity Disorders in Kosovo. Opinion Piece. Dostupno na <https://www.ndi.org/our-stories/monitoring-information-integrity-disorders-kosovo>

43 Istraživanje javnog mnjenja NDI, april 2021.

44 NDI izveštaj. (2022). „Information Integrity in Kosovo: Assessment of the Political Economy of Disinformation“ Dostupan na <https://www.ndi.org/publications/information-integrity-kosovo-assessment-political-economy-disinformation>

45 Dokumentarni film: „Razmišljaj kao proveravač činjenica“ u produkciji Udruženja novinara Kosova. 30. septembar 2022. Dostupan na <https://www.youtube.com/watch?v=PQccXUIS8Ds>

46 Kallxo.com.(2022) „Krypometri do të verifikojë faktet e publikimeve në Facebook dhe Instagram“ onlajn medijski članak. Dostupno na <https://kallxo.com/gjate/krypometri-do-te-verifikojë-faktet-e-publikimeve-në-facebook-dhe-instagram/>

47 Intervju sa Kreshnikom Gashijem, nezavisnim proveravačem činjenica, urednikom Kallxo.com. 24. maj 2022.

PRILOG I

Ključni pojmovi

Indeks ranjivosti: Indeks ranjivosti je mera izloženosti stanovništva nekoj opasnosti. Tipično, indeks je kombinacija višestrukih kvantitativnih pokazatelja koji posredstvom formule daju jedan numerički rezultat.⁴⁸

Ranjivost: U kontekstu države, ista predstavlja podložnost šteti od zloćudnih državnih ili nedržavnih aktera, koji mogu biti domaći i strani, koja počiva na prisustvu jednog ili višestrukih nedostataka, koji se mogu iskoristiti.⁴⁹

Informacijski poremećaji: Deljenje ili osmišljavanje lažnih informacija sa ili bez namere nanošenja štete a koji se mogu podeliti na netačne informacije, dezinformacije i zloćudne informacije.⁵⁰

Dezinformacije: Dezinformacija je lažna informacija koja se namerno stvara ili širi sa izričitim ciljem da nanese štetu. Proizvođači dezinformacija obično imaju političke, finansijske, psihološke ili društvene motive.⁵¹

Netačna informacija predstavlja informaciju koja je lažna, ali nije plasirana u nameri da nanese štetu. Na primer, pojedinci koji ne znaju da je neka informacija lažna mogu je širiti na društvenim medijima u pokušaju da budu od pomoći.⁵²

Zloćudna informacija predstavlja slučajeve kada se istinite informacije dele u nameri da nanese štetu, često izmeštanjem informacija osmišljenih da budu privatne u javnu sferu.⁵³

Strani zloćudni uticaj: Strani akteri koji koriste taktiku ometanja i manipulacije u nameri da ograniče slobodu izražavanja i iskrive demokratsko političko okruženje.

Digitalne platforme: Digitalne platforme se odnose na onlajn prostore u kojima se odvija razmena informacija, kao što su Fejsbuk, Twitter, LinkedIn, Instagram, i TikTok, između ostalih.

Digitalni prostor: Koncept digitalnog prostora koji se koristi u ovom Indeksu je širi koncept u poređenju sa digitalnim platformama i odnosi se na sve informacije koje se šire digitalno, uključujući platforme i onlajn portale.

---

48 United Nations Economic and Social Commission for Western Asia. Dostupno na <https://archive.unescwa.org/vulnerability-index>

49 GLOBSEC Vulnerability Index 2021. Extended Methodology. novembar 2021. Dostupno na www.vulnerabilityindex.org

50 Wardle, C. and Derakhshan, H. (2017) "Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making" Council of Europe report.

51 Ibid.

52 Ibid.

53 Ibid.

PRILOG II

Metodologija – sveobuhvatni izvori informacija

Indeks ranjivosti na dezinformacije zasnovan je na 7 sveobuhvatnih izvora podataka:

1

Istraživanja javnog mnjenja

Reprezentativna nacionalna i regionalna istraživanja javnog mnjenja sprovedena su u Republici Kosovo 2019, 2020. i 2021. godine od strane Nacionalnog demokratskog instituta (NDI). Za Indeks je korišćen niz pitanja iz NDI anketa.

2

Razgovori sa stručnjacima

Demokratija Plus je izradila listu stručnjaka iz civilnog društva, akademske zajednice, novinara i vladinih zvaničnika. Svaka grupa stručnjaka (npr. civilno društvo, akademska zajednica i novinari) bila je zastupljena u razgovorima najmanje 20%. Na listi je bilo 14 stručnjaka, od kojih su 11 bili muškarci i 3 žene. Ukupno njih 13

je dolazilo iz albanske zajednice i jedan iz srpske. Štaviše, razgovor je uključivao 28 pitanja, a 3 od 28 pitanja su bila otvorena.

3

Kabinetsko istraživanje

Kabinetsko istraživanje je sprovedeno kako bi se otkrilo da li postoji strategija ili drugi dostupni mehanizmi koje je vlada koristila za upravljanje dezinformacijama, informacionim prostorom i kibernetičkim pretnjama.

4

V-Dem indeks

Varijetei demokratije (V-Dem) je istraživački projekat koji konceptualizuje i meri demokratiju, baziran na Katedri za političke nauke Univerziteta u Geteborgu, Švedska.⁵⁴

5

Indeks percepcije korupcije koji je osmislio Transparency International⁵⁵

6

Svetski indeks slobode štampe koji su osmislili Reporteri bez granica⁵⁶

7

Indeks medijske pismenosti koji su osmislili Institut za otvoreno društvo Sofija i Inicijativa za evropske politike.⁵⁷

54 Varieties of Democracy. Dostupno na <https://www.v-dem.net/>

55 Indeks percepcije korupcije. Dostupan na https://www.transparency.org/en/cpi/2021?gclid=EAlaQobChMlyJbMhpjk-AIVz49oCR1i7QTrEAYASAAE-gl_M_D_BwE

56 Svetski indeks slobode štampe, dostupan na <https://rsf.org/en/rsf%E2%80%99s-2022-world-press-freedom-index-new-era-polarisation-0>

57 Indeks medijske pismenosti. Institut za otvoreno društvo Sofija. Dostupan na <https://osis.bg/?p=3750&lang=en>

→ Oblast medijskog okruženja

(pokazatelji, promenljive i izvori promenljivih)

1

Sloboda medija

1.1 Svetski indeks slobode štampe

2

Rasprostranjenost/ dostupnost dezinformacija javnosti

2.1 Pouzdani izvori informacija (istraživanje javnog mnjenja)

2.2 Neki onlajn novinski portali izveštavaju o lažnim informacijama (istraživanje javnog mnjenja)

2.3 Pouzdane informacije dobijene iz društvenih medija (istraživanje javnog mnjenja)

2.4 Najčešće korišćeni društveni mediji (istraživanje javnog mnjenja)

2.5 Preovlađivanje dezinformacija u kosovskom medijskom okruženju (Anketa stručnjaka)

2.6 Ozbiljnost dezinformacija na Kosovu (Anketa stručnjaka)

2.7 Uticaj dezinformacija na promenu stavova na Kosovu (Anketa stručnjaka)

2.8 Rejting privatnih televizijskih kanala: koliko su dezinformacije ozbiljna pretnja po Kosovo (Anketa stručnjaka)

2.9 Rejting digitalnog prostora: koliko su dezinformacije ozbiljna pretnja po Kosovo (Anketa stručnjaka)

2.10 Rejting javnih televizijskih kanala: koliko su dezinformacije ozbiljna pretnja po Kosovo (Anketa stručnjaka)

3

Kapacitet upravljanja dezinformacijama

3.1 (a) Vlada (ne) raspolaže dovoljno tehnološki kvalifikovanim osobljem i resursima za ublažavanje štete od pretnji po kibernetičku bezbednost.
(b) Koji sadržaji su obuhvaćeni pravnim okvirom koji uređuje internet?
(V-Dem indeks)

3.2 Delotvornost institucija u borbi protiv dezinformacija
(Anketa stručnjaka)

3.3 Delotvornost sadašnjeg kosovskog pravnog okvira za bavljenje dezinformacijama
(Anketa stručnjaka)

3.4 Sposobnost kosovskih institucija da delotvorno upravljaju pretnjom dezinformacijama
(Anketa stručnjaka)

3.5 Delotvornost Fejsbuka da upravlja pretnjom dezinformacija na svojoj platformi na Kosovu
(Anketa stručnjaka)

4

Otpornost javnosti na netačne/ dezinformacije

4.1 Ocena otvorenog internet društva r

4.2 Sposobnost obrazovnog sistema da pripremi građane Kosova da naprave razliku između stvarnih vesti i onlajn dezinformacija
(Anketa stručnjaka)

→ Oblast političkog pejzaža

(pokazatelji, promenljive i izvori promenljivih)

1

Percepcija o stavovima i ponašanju političkih lidera iz perspektive stranog uticaja

1.1 Vodeći politički predstavnici uticali su na spoljnopolitičku orijentaciju vaše zemlje u poslednjih pet godina (Anketa stručnjaka)

1.2 Najznačajniji akteri i njihovo „najgore“ činjenje ili nečinjenje, koje je dovelo do veće ranjivosti zemlje/manje otpornosti naše države (Anketa stručnjaka)

1.3 Uzimajući u obzir aktivnosti i izjave Vlade Kosova u poslednjih nekoliko godina, istrajnost odnosa između Kosova i Srbije/Rusije/Kine/EU/NATO/SAD (Anketa stručnjaka)

1.4 U kojoj meri su postupci kosovskih političkih lidera ispunili demokratske ideale građana (Anketa stručnjaka)

1.5 U kojoj meri su izjave kosovskih političkih lidera ispunile demokratske ideale građana (Anketa stručnjaka)

2

Kredibilitet institucija

2.1 Indeks percepcije korupcije (Transparency International)

2.2 Međusobne provere različitih nivoa vlasti (V-Dem)

2.3 Građanske slobode i nediskriminacija (V-Dem)

3

Ranjivost na polju svakodnevne politike/ izbora

3.1 Izborni integritet (V-Dem)

3.2 Rasprostranjenost dezinformišućih narativa tokom izbora na Kosovu (Anketa stručnjaka)

3.3 Rasprostranjenost dezinformišućih narativa u svakodnevnoj politici na Kosovu (Anketa stručnjaka)

3.4 Politička pitanja koja stvaraju najveći razdor na Kosovu (Anketa stručnjaka)

4

Institucionalni kapaciteti za upravljanje stranim dezinformacijama

4.1 Spremnost Vlade Kosova da odgovori na dezinformacije iz stranih izvora (Anketa stručnjaka)

4.2 Kada bi sutra bili pojačani napori stranih zemalja da dezinformacijama destabilizuju Kosovo, nivo učinka Kosova u upravljanju pretnjom (Anketa stručnjaka)

4.3 Pravne i političke institucije Kosova za upravljanje kibernetičkim pretnjama (Anketa stručnjaka)

4.4 Značaj pretnje koju dezinformacije nose u poređenju sa drugim izazovima (Anketa stručnjaka)

4.5 Dostupnost resursa (vladinih, privatnih ili neprofitnih) građanima da provere istinitost potencijalno obmanjujućih tvrdnji (Anketa stručnjaka)

→ Oblast percepcija javnosti

(pokazatelji, promenljive i izvori promenljivih)

1

1. Stavovi kosovskog stanovništva o NATO, EU, SAD, Kini i Rusiji;

1.1 Mišljenje o Evropskoj uniji (istraživanje javnog mnjenja)

1.2 Referendum o članstvu u EU (istraživanje javnog mnjenja)

1.3 Mišljenje o Sjedinjenim Državama (istraživanje javnog mnjenja)

1.4 Mišljenje o NATO-u (istraživanje javnog mnjenja)

1.5 Mišljenje o Rusiji (istraživanje javnog mnjenja)

1.6 Mišljenje o Kini (istraživanje javnog mnjenja)

1.7 Zemlja ili međunarodna institucija koja najviše podržava vašu zemlju (istraživanje javnog mnjenja)

1.8 Referendum o članstvu u NATO-u (istraživanje javnog mnjenja)

2

Verovanje u teorije zavere i dezinformacije;

2.1 Verovanje da postoje „lažne vesti“ u medijima (istraživanje javnog mnjenja)

2.2 Verovanje u sledeće izjave: (1) Korona virus nije virus, već je samo običan grip; (2) Ljudi koji se vakcinišu neće moći da imaju decu; (3) Korona virus su razvili kineski naučnici; (4) Korona virus su razvili američki naučnici; (5) Korona virus je stvoren da izazove smrt i smanji globalnu populaciju (istraživanje javnog mnjenja)

3

Percepcije demokratije;

3.1 Važnost da postanemo potpuno funkcionalna demokratska zemlja (istraživanje javnog mnjenja)

3.2 Moguće je da zapadnjačka demokratija, uključujući prihvatanje različitosti i inkluzije (prava manjina, LGBTI prava, prava migranata, itd.) funkcioniše u vašem društvu (istraživanje javnog mnjenja)

3.3 Izjave: (a) Demokratija je važnija od kvaliteta života, (b) Demokratija i kvalitet života idu ruku pod ruku, (c) Kvalitet života je važniji od demokratije (istraživanje javnog mnjenja)

3.4 Izjave: (a) Bez obzira na mnoge izazove, demokratija je najpoželjniji politički sistem za našu zemlju; (b) Najbolja opcija za našu zemlju je da imamo jakog lidera kojeg svi slede, jer samo „snažna ruka“ može da predvoditi našu zemlju u pravom smeru“ (istraživanje javnog mnjenja)

3.5 Demokratija je neuspešan sistem upravljanja koji Zapad koristi da nametne zemljama u tranziciji određene vrednosti sa ciljem da maskiraju njihove geopolitičke interese (istraživanje javnog mnjenja)

4

Poverenje u institucije

4.1 Rang sledećih institucija od 5 kao institucija sa najviše poverenja i 1 kao institucija sa najmanje poverenja
Predsednik/ca 1-5 / Skupština 1-5 / Vlada 1-5 / Premijer 1-5 / Političke stranke 1-5 / Vojska 1-5 / Pravosuđe 1-5 / Policija 1-5 / Mediji / Civilno društvo / Nezavisne institucije (istraživanje javnog mnjenja)

PRILOG III

Spisak kodova

Sledi pregled podataka koji su korišćeni za osmišljavanje inauguralne (2022) verzije Indeksa ranjivosti Kosova. Isti je usredsređen prvenstveno na tri široke dimenzije ranjivosti, koje se dalje raščlanjuju preko pokazatelja koji sadrže anketne i zbirne podatke relevantne za odnosne dimenzije. Konkretno, tri dimenzije uključene u procenu su (1) medijsko okruženje, (2) politički pejzaž i (3) percepcija javnosti. Za većinu uključenih tačaka

podataka, podaci su uzeti iz poslednje dostupne godine za svaki izvor, dok je godina svih izvora podataka i anketa detaljno navedena pored svakog uključenog pitanja. Svaka dimenzija je dalje podeljena na četiri dodatna pokazatelja, od kojih svaki nosi ocenu od 100. Ukupne ocene među ovim pokazateljima se sabiraju i dele na osnovu četiri pokazatelja, da bi se dobio konačan rezultat za svaku dimenziju.

Dva primarna inputa sastavljena su na osnovu anketa koje je sproveo Nacionalni demokratski

institut (NDI), koje služe kao osnova za pokazatelj stavova javnosti, zajedno sa D+ koji je organizovao razgovore sa stručnjacima, koje su obavili istraživači Demokratije Plus, a koji služe za jačanje pokazatelja političkog pejzaža i medijskog okruženja. Dodatni podaci su dobijeni iz nekoliko drugih indeksa i izveštaja. Podaci uzeti iz ovih alternativnih izvora su na sličan način označeni pored svakog odnosno pitanja.

Stavovi javnosti

Dimenzija stavova javnosti je u potpunosti izvedena iz anketnih podataka koje je naručio NDI. Dve ankete na koje smo se oslanjali za ovu inauguralnu verziju Indeksa zapravo su pitanja upućena građanima Kosova u regionalnoj anketi NDI-a za 2021. i NDI-eva anketa na nivou Kosova za 2021. godinu. Dimenzija stavova javnosti podeljena je na četiri jednako ponderisana pokazatelja. Svaki od njih je naveden u nastavku zajedno sa pitanjima (i njihovim izvorima) korišćenim za kreiranje svakog rezultata. Svaka promenljiva je prilagođena tako da zbirna vrednost odgovara skali od ukupno 100. Konkretna pitanja koja su postavljena slede u nastavku.

1 Percepcije građana o stranim zemljama i subjektima

Prvo pitanje: Kakvo je vaše mišljenje o Kini?

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: 1/5 – (1 je veoma povoljno, a 5 je veoma nepovoljno)

Drugo pitanje: Kakvo je vaše mišljenje o Rusiji?

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Izvor: 1/5 – (1 je veoma povoljno, a 5 je veoma nepovoljno)

Treće pitanje: Kakvo je vaše mišljenje o Evropskoj uniji?

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: 1/5 – (1 je veoma nepovoljno, a 5 je veoma povoljno)

Četvrto pitanje: Kakvo je vaše mišljenje o Sjedinjenim Državama?

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: 1/5 – (1 je veoma nepovoljno, a 5 je veoma povoljno)

Peto pitanje: Kakvo je vaše mišljenje o NATO-u?

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: 1/5 – (1 je veoma nepovoljno, a 5 je veoma povoljno)

Šesto pitanje: Da je ove nedelje održan referendum za članstvo vaše zemlje u EU, kako biste glasali?

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-4 – Apsolutno za/Verovatno za/Verovatno protiv/Apsolutno protiv

Sedmo pitanje: Da je ove nedelje održan referendum za članstvo vaše zemlje u NATO-u, kako biste glasali?

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-4 – Apsolutno za/Verovatno za/Verovatno protiv/Apsolutno protiv

2 Verovanje u teorije zavere i dezinformacije

Prvo pitanje: Da li smatrate da neki onlajn novinski sajtovi/portali izveštavaju o lažnim informacijama ili ne?

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: 1-3 – Ne, ne rade to/Da, povremeno/Da, redovno

Drugo pitanje: Da li verujete u sledeću izjavu: „Korona virus je virus, ali je samo običan grip“

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: Tačno/Netačno – 1/2

Treće pitanje: Da li verujete u sledeću izjavu: „Ljudi koji se vakcinišu neće moći da imaju decu“

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: Tačno/Netačno – 1/2

Četvrto pitanje: Da li verujete u sledeću izjavu: „Korona virus su stvorili kineski naučnici“

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: Tačno/Netačno – 1/2

Peto pitanje: Da li verujete u sledeću izjavu: „Korona virus su stvorili američki naučnici“

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: Tačno/Netačno – 1/2

Šesto pitanje: Da li verujete u sledeću izjavu: „Korona virus je stvoren da izazove smrt i smanji globalnu populaciju“

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: Tačno/Netačno – ½

3 Percepcije o demokratiji

Prvo pitanje: Koliko vam je važno da vaša zemlja postane potpuno funkcionalna demokratija?

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-5 – Veoma važno/Važno/Niti važno niti

nevažno/Nevažno/Vrlo nevažno

Drugo pitanje: U kojoj meri se slažete da zapadne demokratije, koje pretpostavljaju prihvatanje različitosti i uključivost (prava manjina, LGBTI prava, prava migranata i slično), mogu da funkcionišu u vašem društvu?

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-5 – U potpunosti se slažem/Donekle se slažem/Niti se slažem niti se ne slažem/Donekle se ne slažem/Apsolutno se ne slažem

Treće pitanje: Sa kojom tvrdnjom se najviše slažete – 1. Demokratija je važnija od kvaliteta života – 2. Demokratija i kvalitet života idu ruku pod ruku – 3. Kvalitet života je važniji od demokratije.

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-3 – Izjava 1/Izjava 2/Izjava 3

Četvrto pitanje: U kojoj meri se slažete sa sledećim izjavama: „Bez obzira na brojne izazove, demokratija je najpoželjniji politički sistem za našu zemlju“

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-5 – Uopšte se ne slažem/Donekle se ne slažem/Niti se slažem niti se ne slažem /Donekle se slažem/U potpunosti se slažem

Peto pitanje: U kojoj meri se slažete sa sledećim izjavama: „Najbolja opcija za našu zemlju je da imamo jakog lidera kojeg slede svi, jer samo „čvrsta ruka“ može da odvede našu zemlju u pravom smeru“

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-5 – U potpunosti se slažem/Donekle se slažem/Niti se slažem niti se ne slažem/Donekle se ne slažem/Apsolutno se ne slažem

Poverenje u institucije

Prvo pitanje: Molimo vas rangirajte sledeće institucije na skali od 5 kao institucije sa najviše poverenja i 1 kao institucije sa najmanje poverenja: Predsednik/ca

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-5 – (1 veoma nezadovoljan, a 5 veoma zadovoljan)

Drugo pitanje: Molimo vas rangirajte sledeće institucije na skali od 5 kao institucije sa najviše poverenja i 1 kao institucije sa najmanje poverenja: Skupština

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-5 – (1 veoma nezadovoljan, a 5 veoma zadovoljan)

Treće pitanje: Molimo vas rangirajte sledeće institucije na skali od 5 kao institucije sa najviše poverenja i 1 kao institucije sa najmanje poverenja: Vlada

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-5 – (1 veoma nezadovoljan, a 5 veoma zadovoljan)

Četvrto pitanje: Molimo vas rangirajte sledeće institucije na skali od 5 kao institucije sa najviše poverenja i 1 kao institucije sa najmanje poverenja: Premijer

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-5 – (1 veoma nezadovoljan, a 5 veoma zadovoljan)

Peto pitanje: Molimo vas rangirajte sledeće institucije na skali od 5 kao institucije sa najviše poverenja i 1 kao institucije sa najmanje poverenja: Političke stranke

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-5 – (1 veoma nezadovoljan, a 5 veoma zadovoljan)

Šesto pitanje: Molimo vas rangirajte sledeće institucije na skali od 5 kao institucije sa najviše poverenja i 1 kao institucije sa najmanje poverenja: Vojska

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-5 – (1 veoma nezadovoljan, a 5 veoma zadovoljan)

Sedmo pitanje: Molimo vas rangirajte sledeće institucije na skali od 5 kao institucije sa najviše poverenja i 1 kao institucije sa najmanje poverenja: Pravosuđe

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-5 – (1 veoma nezadovoljan, a 5 veoma zadovoljan)

Osmo pitanje: Molimo vas rangirajte sledeće institucije na skali od 5 kao institucije sa najviše poverenja i 1 kao institucije sa najmanje poverenja: Policija

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-5 – (1 veoma nezadovoljan, a 5 veoma zadovoljan)

Deveto pitanje: Molimo vas rangirajte sledeće institucije na skali od 5 kao institucije sa najviše poverenja i 1 kao institucije sa najmanje poverenja: Mediji

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-5 – (1 veoma nezadovoljan, a 5 veoma zadovoljan)

Deseto pitanje: Molimo vas rangirajte sledeće institucije na skali od 5 kao institucije sa najviše poverenja i 1 kao institucije sa najmanje poverenja: Civilno društvo

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-5 – (1 veoma nezadovoljan, a 5 veoma zadovoljan)

Jedanaesto pitanje: Molimo vas rangirajte sledeće institucije na skali od 5 kao institucije sa najviše poverenja i 1 kao institucije sa najmanje poverenja: Nezavisne institucije

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-5 – (1 veoma nezadovoljan, a 5 veoma zadovoljan)

Politički pejzaž

Dimenzija Politički pejzaž koristi podatke iz nekoliko izvora, uključujući Indeks varijeteta demokratije, Indeks percepcije korupcije i Ankete sa stručnjacima koje je realizovao istraživački tim Demokratije Plus. Dimenzija Politički pejzaž podeljena je na četiri jednako ponderisana pokazatelja. Svaki od njih je naveden u nastavku zajedno sa pitanjima (i njihovim izvorima) korišćenim za kreiranje svakog rezultata. Svaka promenljiva je prilagođena tako da zbirna vrednost odgovara skali od ukupno 100.

1 Stavovi i ponašanje političkih lidera

Prvo pitanje: Uzimajući u obzir aktivnosti i izjave Vlade Kosova u poslednjih nekoliko godina, koliko slabim ocenjujete odnose između Kosova i:

Srbije

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1-5 – Veoma slabi/Donekle slabi/Neutralan/Donekle normalizovani/Veoma normalizovani

Drugo pitanje: Uzimajući u obzir aktivnosti i izjave Vlade Kosova u poslednjih nekoliko godina, koliko slabim ocenjujete odnose između Kosova i:

Rusije

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1-5 – Veoma slabi/Donekle slabi/Neutralan/Donekle normalizovani/Veoma normalizovani

Treće pitanje: Uzimajući u obzir aktivnosti i izjave Vlade Kosova u poslednjih nekoliko godina, koliko slabim ocenjujete odnose između Kosova i:

Kine

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1-5 – Veoma slabi/Donekle slabi/Neutralan/Donekle normalizovani/Veoma normalizovani

Četvrto pitanje: Uzimajući u obzir aktivnosti i izjave Vlade Kosova u poslednjih nekoliko godina, koliko slabim ocenjujete odnose između Kosova i:

SAD

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1-5 – Veoma slabi/Donekle slabi/Neutralan/Donekle normalizovani/Veoma normalizovani

Peto pitanje: Uzimajući u obzir aktivnosti i izjave Vlade Kosova u poslednjih nekoliko godina, koliko slabim ocenjujete odnose između Kosova i:

NATO

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1-5 – Veoma slabi/Donekle slabi/Neutralan/Donekle normalizovani/Veoma normalizovani

Šesto pitanje: Uzimajući u obzir aktivnosti i izjave Vlade Kosova u poslednjih nekoliko godina, koliko slabim ocenjujete odnose između Kosova i:

EU

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1-5 – Veoma slabi/Donekle slabi/Neutralan/Donekle normalizovani/Veoma normalizovani

Sedmo pitanje: U kojoj meri su postupci kosovskih političkih lidera ispunili demokratske ideale građana?

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1-5 – (1 je manje demokratski, a 5 više demokratski)

Osmo pitanje: U kojoj meri su izjave kosovskih političkih lidera ispunile demokratske ideale građana?

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1-5 – (1 je manje demokratski, a 5 više demokratski)

2 Institucionalni kapacitet

Prvo pitanje: Rang zemlje u indeksu percepcije korupcije

Izvor: *Transparency International 2021*⁵⁸

Skala: 0/100

Drugo pitanje: Ocena horizontalne odgovornosti (U kojoj meri je postignut ideal horizontalne odgovornosti vlade?)

Izvor: *Indeks horizontalne odgovornosti, Varijeteti demokratije za 2021*⁵⁹

Skala: 0/1 – (od malog do visokog)

Treće pitanje: Ocena u kategoriji nadzora nad izvršnom vlašću (Ako su zvaničnici izvršne vlasti bili uključeni u neustavne, nezakonite ili neetičke aktivnosti, koliko je verovatno da će ih neko telo, osim skupštinskog saziva, kao što je vrhovni revizor, glavni tužilac ili ombudsman, ispitati ili istražiti i izdati nepovoljnu odluku ili izveštaj?)

Izvor: *Indeks horizontalne odgovornosti, Varijeteti demokratije za 2021*

Skala: 0/4 – Malo verovatno/Veoma neizvesno/Verovatno/Izvesno ili skoro izvesno

Četvrto pitanje: Usklađenost sa ocenom pravosuđa (Koliko često biste rekli da se vlada pridržava važnih odluka drugih sudova sa kojima se ne slaže?)

Izvor: *Indeks horizontalne odgovornosti, Varijeteti demokratije za 2021*

Skala: 0/4 – Retko/Okolo polovine vremena/Obično/Uvek

Peto pitanje: Ocena ograničavanja izvršne vlasti od strane zakonodavne (U kojoj meri su zakonodavna vlast i vlade agencije, vrhovni revizor, glavni tužilac ili ombudsman sposobni da ispituju, istraže i vrše nadzor nad izvršnom vlašću?)

Izvor: *Indeks horizontalne odgovornosti, Varijeteti demokratije za 2021*

Skala: 0/1 (od male do visoke)

Šesto pitanje: Ocena deliberativne demokratije (U kojoj meri je postignut ideal deliberativne demokratije?)

Izvor: *Indeks građanskih sloboda i nediskriminacije, Varijeteti demokratije*

Skala: 0/1 (od niske do visoke)

Sedmo pitanje: Ocena jednake podele resursa

Izvor: *Indeks građanskih sloboda i nediskriminacije, Varijeteti demokratije*

Skala: 0/1 – (od malog do visokog)

Osmo pitanje: Ocena isključenosti prema pripadnosti društveno-ekonomskoj grupi

Izvor: *Indeks građanskih sloboda i nediskriminacije, Varijeteti demokratije*

Skala: 0/1 – (od malog do visokog)

Deveto pitanje: Ocena socijalne grupe

Izvor: *Indeks građanskih sloboda i nediskriminacije, Varijeteti demokratije*

Skala: 0/1 – (od malog do visokog)

---

⁵⁸ <https://www.transparency.org/en/cpi/2021/index/ksv>

⁵⁹ <https://www.v-dem.net/static/website/img/refs/codebookv111.pdf>

Deseto pitanje: Ocena političke grupe

Izvor: Indeks građanskih sloboda i nediskriminacije, Varijeteti demokratije

Skala: 0/1 – (od malog do visokog)

3 Ranjivost u vezi sa svakodnevnom politikom/izborima

Prvo pitanje: Koliko su dezinformišući narativi rasprostranjeni tokom izbora na Kosovu?

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Veoma retki/neuobičajeni/neutralno/učestali/veoma učestali

Drugo pitanje: Koliko su dezinformišući narativi rasprostranjeni u svakodnevnoj politici na Kosovu?

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Veoma retki/neuobičajeni/neutralno/učestali/veoma učestali

Treće pitanje: Ocena polarizacije u društvu (Kako biste okarakterisali razlike u mišljenjima o glavnim političkim pitanjima u društvu?)

Izvor: Varijeteti demokratije

Skala: 0/4 – Ozbiljna polarizacija/umerena polarizacija/srednja polarizacija/ograničena polarizacija/Bez polarizacije

Četvrto pitanje: Širenje lažnih informacija na nivou stranke: Na nacionalnom nivou (Koliko često veće političke stranke i kandidati za funkcije koriste društvene medije za širenje obmanjujućih gledišta ili lažnih informacija kako bi uticali na svoje stanovništvo?)

Izvor: Varijeteti demokratije

Skala: 0/4 – Izuzetno često/često/otprilike pola vremena/retko/nikada ili skoro nikad

4 Institucionalni kapaciteti za upravljanje stranim dezinformacijama

Prvo pitanje: Koliko je Vlada Kosova spremna da odgovori na strane dezinformacije?

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Veoma nespremna/Nespremna/Neutralno/Donekle spremna/Vrlo spremna

Drugo pitanje: Ako se sutra pojačaju strani naponi na polju dezinformacija u nameri da se destabilizuje Kosovo, koliko bi po vašim očekivanjima Kosovo ostvarilo dobar učinak u upravljanju pretnjom?

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Vrlo slabo/Slabo/Prihvatljivo/Dobro/Vrlo dobro

Treće pitanje: Koliko su dobro definisane pravne i političke institucije Kosova za upravljanje kibernetičkim pretnjama?

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Vrlo slabo/Slabo/Prihvatljivo/Dobro/Vrlo dobro

Četvrto pitanje: U poređenju sa drugim izazovima sa kojima se Kosovo suočava, koliko je značajna pretnja koju nose lažne vesti/dezinformacije?

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Veoma beznačajna/beznačajna/ni značajna ni beznačajna/značajna/veoma značajna

Peto pitanje: Da li su resursi (vladini, privatni ili neprofitni) široko dostupni građanima da provere istinitost potencijalno obmanjujućih tvrdnji?

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: Ne/Da – 0/1

Medijsko okruženje

Dimenzija medijskog okruženja koristi podatke iz nekoliko izvora, uključujući Indeks Varijeteta demokratije, Svetski indeks slobode štampe, PISA rezultati pismenosti, anketu Eurostata, popisne podatke i D+ ankete sa stručnjacima, koje je realizovao istraživački tim. Dimenzija Medijsko okruženje podeljena je na četiri jednako ponderisana pokazatelja. Svaki od njih je naveden u nastavku zajedno sa pitanjima (i njihovim izvorima) korišćenim za kreiranje svakog rezultata. Ocena za svaki pokazatelj je prilagođena kako bi se izračunao ukupan broj od 100.

1 Sloboda medija

Prvo pitanje: Ocena zemlje u vezi sa Svetskim indeksom slobode štampe

Izvor: Svetski indeks slobode štampe Reportera bez granica 2021⁶⁰

Skala: 0/100

2 Rasprostranjenost/dostupnost dezinformacija u javnosti

Prvo pitanje: Koliko su dezinformacije rasprostranjene u kosovskom medijskom okruženju?

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Veoma neučestale/neučestale/neutralno/učestale/veoma učestale

Drugo pitanje: Koliko je ozbiljno pitanje dezinformacija na Kosovu?

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Veoma neozbiljno/neozbiljno/neutralno/ozbiljno/veoma ozbiljno

---

⁶⁰ <https://rsf.org/en/2021-world-press-freedom-index-journalism-vaccine-against-disinformation-blocked-more-130-countries>

Treće pitanje: Koliko su dezinformacije uticale na promenu stavova na Kosovu?

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – U velikoj meri bez uticaja/bez uticaja/neutralno/sa uticajem/sa veoma velikim uticajem

Četvrto pitanje: Molimo vas ocenite sledeće informativne kanale i koliko dezinformacije predstavljaju ozbiljnu pretnju po Kosovo:

Privatni televizijski kanali

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Veoma neozbiljno/neozbiljno/neutralno/ozbiljno/veoma ozbiljno

Peto pitanje: Molimo vas ocenite sledeće informativne kanale i koliko dezinformacije predstavljaju ozbiljnu pretnju po Kosovo:

Javni televizijski kanali

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Veoma neozbiljno/neozbiljno/neutralno/ozbiljno/veoma ozbiljno

Šesto pitanje: Molimo vas ocenite sledeće informativne kanale i koliko dezinformacije predstavljaju ozbiljnu pretnju po Kosovo:

Društveni mediji

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Veoma neozbiljno/neozbiljno/neutralno/ozbiljno/veoma ozbiljno

3 Kapacitet za upravljanje dezinformacijama

Prvo pitanje: Da li vlada ima dovoljno tehnološki obučeno osoblje i resurse da ublaži štetu od pretnji na polju kibernetičke bezbednosti?

Izvor: Vladin kapacitet na polju kibernetičke bezbednosti – Indeks Varijeteta demokratije 2021

Skala: 0/4 – Ne/Ne stvarno/Donekle/Uglavnom/Da

Drugo pitanje: Koja vrsta sadržaja je obuhvaćena pravnim okvirom za uređivanje interneta?

Izvor: Internet pravni regulatorni sadržaj – Indeks Varijeteta demokratije 2021

Skala: 0/4 – 0: Država može da ukloni bilo koji sadržaj po volji. 1: Država može da ukloni većinu sadržaja, a zakon štiti govor samo u konkretnim, i politički nekontroverznim kontekstima. 2: Pravni okvir je nejasan. Država može da ukloni neki politički osetljiv sadržaj, dok su drugi zaštićeni zakonom. 3: Zakon štiti većinu vidova političkog izražavanja, ali država može ukloniti posebno politički kontroverzne sadržaje. 4: Zakon štiti političko izražavanje, a država može da ukloni sadržaj samo ako krši ustaljene pravne kriterijume.

Treće pitanje: Koliko su delotvorni napori vlade u borbi protiv dezinformacija?

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Nedelotvorni/Donekle delotvorni/Delotvorni/Veoma delotvorni/Izuzetno delotvorni

Četvrto pitanje: Koliko je delotvoran trenutni kosovski pravni okvir za suočavanje sa dezinformacijama?

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Nedelotvoran/Donekle delotvoran/Delotvoran/Veoma delotvoran/Izuzetno delotvoran

Peto pitanje: Da li su kosovske institucije trenutno sposobne da delotvorno upravljaju pretnjom dezinformacija?

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 - Nisu sposobne/donekle su sposobne/sposobne/veoma sposobne/izuzetno sposobne

Šesto pitanje: Koliko je Fejsbuk (ili druge kompanije društvenih medija) delotvorno upravljao pretnjom dezinformacija na svojoj platformi na Kosovu?

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 - Nedelotvorno/Donekle delotvorno/Delotvorno/Veoma delotvorno/Izuzetno delotvorno

4 Otpornost javnosti na netačne informacije/dezinformacije

Prvo pitanje: Koliko dobro obrazovni sistem priprema građane Kosova da naprave razliku između stvarnih i lažnih izjava na internetu?

Izvor: D+ Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 - Vrlo loše/Loše/Prihvatljivo/Dobro/Vrlo dobro

Drugo pitanje: Rang zemlje Freedom House

Izvor: Freedom House 2021⁶¹

Skala: 0/100

Treće pitanje: Ocena na polju čitanja u sklopu PISA

Izvor: PISA ocena veštine čitanja 2018⁶²

Skala: 0/600

Četvrto pitanje: Ocena na polju nauka u sklopu PISA

Izvor: PISA naučni rezultat 2018

Skala: 0/600

Peto pitanje: Ocena na polju matematike u sklopu PISA

Izvor: PISA ocena iz matematike 2018

Skala: 0/600

Šesto pitanje: Domaće stanovništvo sa fakultetskom spremom

Izvor: Popis stanovništva Kosova 2011⁶³

Skala: Originalna skala 0/600 – Prilagođena maksimalnoj vrednosti na nivou zemlje iz 2014. (J. Koreja – 86%)

Sedmo pitanje: Poverenje u druge (zamenjeno sa „koliko verujete ljudima u svom susedstvu?“

Izvor: Wellcome Global Monitor 2020⁶⁴

Skala: 0/100

61 <https://freedomhouse.org/country/kosovo/freedom-world/2022>

62 https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_KSV.pdf

63 <http://esk.rks-gov.net/rekos2011/?cid=1,92>

64 <https://wellcome.org/reports/wellcome-global-monitor-covid-19/2020>

Osmo pitanje: Nivo e-učešća među kosovskim stanovništvom⁶⁵

Izvor: Indeks e-učešća Ujedinjenih nacija – Zamenjen srednjom vrednošću susednih zemalja: Crna Gora, Srbija, Albanija, Severna Makedonija, Srbija
Skala: Polazna skala 0/1 – Promenjena na 0/100

Anketne kontrolne mere

Obrazovanje: Koliko godina škole vam je trebalo da diplomirate?

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: 1/10 – Bez obrazovanja/Nekoliko godina osnovne škole/Osnovna škola/Nekoliko godine srednje škole/Srednja škola/Student/Fakultet/Master/Doktorat

Starosna dob: Promenljiva starosne grupe

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: 1/6 – 18-24, 25-34, 35-44, 45-54, 55-64, 65+

Rod: Promenljiva rodne binarnosti

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: 1/2 – muško/žensko

Etnička pripadnost: Rekodirane kategorije etničke pripadnosti

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: 1/3 – albanska/srpska/ostali

Region: Regioni u zemlji

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: 1 – Priština, 2 – Mitrovica, 3 – Prizren, 4 – Peć, 5 – Uroševac, 6 – Đakovica, 7 – Gnjilane

---

⁶⁵ <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/Overview/E-Participation-Index>

PRILOG IV

Spisak razgovora sa stručnjacima⁶⁶

- 1 Abit Hoxha, Univerzitet u Agderu, Norveška
- 2 Blerim Rexha, Univerzitet u Prištini
- 3 Dren Gërguri, Univerzitet u Prištini
- 4 Demush Shasha, Institut Epik
- 5 Ehat Miftaraj, Kosovski pravni institut
- 6 Getoarbë Mulliqi, Udruženje novinara Kosova
- 7 Fitim Gashi, novinar
- 8 Jovana Radosavljević, Nova društvena inicijativa
- 9 Kreshnik Gashi, proveravač činjenica i urednik na Kallxo.com
- 10 Lulzim Peci, KIPRED
- 11 Rrezarta Delibashzade Krasniqi, Demokratija za razvoj
- 12 Shpat Balaj, Kosovski centar za bezbednosne studije
- 13 Shkëlzen Osmani, proveravač činjenica
- 14 Visar Ymeri, Musine Kokolari Institut za socijalnu politiku

---

⁶⁶ Abecedni spisak intervjuisanih stručnjaka

This report has been published by the Democracy Plus Institute (D+) as part of the project "Vulnerability Index of Disinformation", which is supported by the National Democratic Institute - NDI and the United States Agency for International Development - USAID. The content of this report belongs to the Democracy Plus Institute and does not necessarily reflect the position of NDI and USAID.

USAID
NGA POPULLI AMERIKAN
OD AMERIČKOG NARODA

